

Aydın Mədətoğlu

Bizim yazar

*"Latin tiarası (Kato-
liklərin baş örtüyü - A.M) yerinə
şəhərdə Türk sarığını tərcih edə-
rik". Dövrün digər bir xristian
müəllifi G.Trapezuntios da Sul-
tan Mehmet Fateh haqqında ya-
zırdı: "Kimsə şübhə edə bilməz
ki, Sən (Sultan Mehmet Fateh -
A.M) Rum İmperatorusan. İmpe-
ratorluq mərkəzini hüquqi cəhətdən
əlində tutan şəxs İmperator
və Rum İmperatorluğunun mərkəzi
de İstanbuldur". (Bax: Fr
Babinqer, Mehmet II der Eroberer
und Italien, Beyantion 1951,
səh 266)*

*İstanbulun fəthindən sonra
Sultan Mehmet Fateh əhaliyə
dinlərini sərbəst ifadə etməyə
icazə vermiş, Katoliklər tərəfindən
həbs edilərək, zindana salınan
İstanbul patrikini azad etmiş,
onun rütbə və mövqeyini özünə
qaytarmışdı. Fatehin Rum Patrikxanasına
bəxş etdiyi muxtariyyət və imtiyazlar
milli ənənə, din hüriyyəti və siyasi
görüş baxımından olduğu kimi
Türk Cahən hakimiyyəti məfkurəsinin
həyata keçirilməsi üçün də mühüm
əhəmiyyət kəsb edirdi. Fateh Rum patrikini
himayə etməklə ortodoks xristianların
qəlbini qazanmış, ortodoks rəhbərlərinə
imtiyazlar verməklə bütün Avropaya
Türk ədalət və hüriyyətini nümayiş
etdirmişdir.*

İstanbulun Sultan II Mehmet tərəfindən fəthi İslam dünyasında nə qədər yüksək həyəcan və sevincə qarşılanmışdısa, Xristian dünyasında bir o qədər səssiz qarşılanmış, dinlərinə bağlı Rumlar Katolik olmaq qorxusundan azad olduqlarından hətta sevinmişdilər. İstanbulun fəthindən sonra XI əsr xristian xronikləri kimi, XV əsrə aid bəzi xristian müəllifləri də Türkləri qədim qəhrəman Troyalıların nəslə saymışdılar. Tarixçi Kritovules Sultan Mehmet Fatehə həsr etdiyi əsərində Fatehi: "Allahın iradəsi ilə müzəffər qalib, yenilməz, dəniz və quruların ağası, hökmdarların hökmdarı, İmperatorların ən böyüyü" kimi vəsfləndirmişdi. (Bax: Tarixi Sultan Mehmet Han, İstanbul, hicri 1328, səh 27)

Məşhur tədqiqatçı Uspenski İstanbulun fəthi ilə əlaqədar olaraq yazırdı: "1453-cü ildə Türklər, 1204-cü ildə Konstantinopolu işğal edən Xristianlara baxanda daha çox insani hərəkət etmişlər". (İqtibas Prof.Dr Laszlo Rasonyinin "Tarixdə Türklük" əsərindən götürülmüşdür. - A.M Bax: Göstərilən əsər, Ankara 1971, səh 197)

İstanbulun fəthindən sonra Sultan Mehmet Fateh İslam dünyasının ən şanlı, ən güclü Sultani sayılmış, "Kəlfə" ünvanı daşımaqla "Müsəlmanların rəhbəri, Qazi və mücahidlərin əfəndisi, Rəbbülələmin tayını ilə səltənət və xilafət sərəncamının, dünya və dinin Günəşi Əbülfəth Sultan Mehəmməd Xan" kimi vəzifələr daşımışdır.

Sultan Mehmet Fateh də qədim Türk Xaqan və Sultanları kimi Allah, haqq və ədalət uğrunda cihad etdikləri üçün Cahənşaha göndərdiyi məkubunda öz əskərlərini "Allahın qalib ordusu" adlandırmış və göstərmişdir ki: "Dünyada tək bir din, tək bir dövlət, tək bir padşah və İstanbul da Cahanın

tək paytaxtı olmalıdır". (İqtibas Prof.Dr Osman Turanin "Türk Cihan hakimiyyəti mefkuresi tarixi" əsərindən götürülmüşdür. - A.M Bax: göstərilən əsər, II cild, səh 60-65)

Fateh İstanbulun fəthindən sonra kərəmətlərini gördüyü böyük Şeyxi AK Şəmsəddinin əllərini öpmüş, boynuna sarılmış

öz İmperatorları saymış, sonrakı Osmanlı Sultanlarını da "Rum Sultanı" adlandırmışdılar. Bu proses XIX əsrə qədər davam etmiş, uzunmüddətli bir Türk-Yunan dostluğu yaranmışdır.

Sonradan Xristian təəssübkeş Avropa alim, şair və romantikləri sayəsində bu dostluq Yunan-Türk düşmənciliyinə çevrilmişdir ki, bu düşməncilik bu gün də davam etməkdədir.

Sultan Mehmet Fateh Anadoluda milli birliyə nail olmaqla yanaşı, bütün

Fateh Sultan Mehmetin etimadını qazanan, "Əslən bir İtalyan Yəhudisi olan Həkim Yaqub Paşa İslamiyyəti qəbul edərək, Osmanlı sarayında vəzirlük rütbəsinə qədər yüksəlmişdir". (Bax: Mustafa Uslu, "Fatihin ölümü üzərinə", Türk dünyası tarix dergisi, İstanbul 1988, XVII nömrə, səh 19)

Yaqub Paşadan sonra da Osmanlı sarayında bir çox Yəhudi dövlət işlərində çalışmışdır.

Sultan Mehmet Fateh dövründə

müşdü.

Fateh 30 illik hakimiyyəti dövründə dövlətin sərhədlərini 2,5 milyon kilometrə çatdırmış, Anadoludan İtaliyaya qədər olan bölgələri Türk hakimiyyəti altına almış, Türk quru ordusu kimi, Türk donanmasını da bir neçə dəfə böyüdükdən, dünyanın ən güclü donanmalarından biri durumuna gətirmişdi. Fateh İstanbulda Universitet yaratmış, paytaxtını bir elm mərkəzinə çevirməyə müvəffəq olmuş, böyük mədəsədə

İstanbul fatehi Dahi Türk Xaqanı Sultan II Mehmet Fateh

(başlanğıcı ötən sayımızda)

və hakimiyyətdən əl çəkib, xələfə çəkilib, güşəninin olmasını və ondan (AK Şəmsəddindən - A.M) faydalanmasını rica etmiş, lakin AK Şəmsəddin Sultanın bu ricasını rədd etmiş və "Dünya işlərinə Tanrı tərəfindən məmur olan Sultanın "Qeyb ələmi"nin sirlərinə dalmasını öz vəzifəsini icra etməməsi" kimi dəyərləndirmiş və belə bir işin dövlətə zərər gətirməklə bərabər hər ikisinin (Sultanın və AK Şəmsəddinin - A.M) də Allah qarşısında məsul olacaqlarını bildirmişdi.

Şeyxinin bu məsləhətindən sonra Fateh Sultan Mehmet qısa bir zamanda Anadoluda İstəndiyar, Trabzon və Ağqoyunlu ərazilərini, Karaman və Dükədir Bəyliklərini İmperatorluğun tərkibinə qatmış, Kırım Xanlığını öz vəsallına çevirmiş, Yunanistan, Albaniya, Bosna-Hersek, Belqrad istisna olmaqla bütün Serbiya, Bessarabiya, Mobbviya və digər ölkələri fəth edərək, Osmanlı İmperatorluğunu Tunadan (Dunaydan - A.M) Fərata qədər genişləndirmişdi. Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsən anası Sara Xatunu qaynatası Trabzon hökmdarını qorumaq üçün Sultan Mehmet Fatehin yanına girmiş və onun Trabzona toxunmasını, bu ərazini gəlininə bağışlamasını xahiş etmişdi. Sara Xatun: "Ey oğul, bu Trabzon sənə nəyə lazımdır, onu mənə gəlinimə bağışla" demiş, Sara Xatunu bir ana kimi qəbul edən Fateh isə ona bildirmişdi: "Ey ana, bu zahmət din yolundadır, axirətdə Allah hüzuruna varınca inayət ola. Zira əlimizdə İslam qılıncı var. Əgər bu zahməti çəkəsək bizə "Qazi" demək yəqin olar". (İqtibas Osman Turanın göstərilən əsərindən götürülmüşdür. - A.M Bax: Göstərilən əsər II cild, səh 62)

Sultan Mehmet Fateh 1461-ci ildə Trabzonu aldıqdan sonra Gürcüstana qədər bütün güney Qara dəniz bölgəsini Osmanlı İmperatorluğunun sərhədləri içinə almış, Bosna-Hersek və Albaniyanı ələ keçirəndən sonra isə dənizlərdə Venedikt donanmasını məğlubiyətə uğratmışdı. Fateh 1463-cü ildə Bosnyaya daxil olarkən xalq öz krallarını buraxıb, Türklərlə birləşmiş, kütləvi şəkildə müsəlmanlığı qəbul edərək, "Bosna müsəlmanları" adı ilə bir daha xristianlığa dönməmiş, bu bölgədə uzun müddət Osmanlı hakimiyyətinin dayağı olmuşdular. Davamlı olaraq digər xristianlar tərəfindən əzilen bu xalqın Türk hakimiyyəti sayəsində əllərindən alınan torpaqları özlərinə qaytarılmış, ölkədən qaçqın düşən Bosnalılar yenidən öz vətənlərinə qayıtmışdılar.

Katolik Venediklərin zülmünə dözə bilməyən Mora yarmadası əhalisi də 1457-ci ildə Fatehə məktub göndərərək, bildirmişdilər: "Gəl yurdumuzu Venediklərdən al da rahat olaq". Fateh Moranı almış, yunanların xeyrinə Katolik kilsəsinə və Roma hakimiyyətinə son vermiş, keçmiş yunanların öz vətənlərinə dönmələrinə imkan yaratmışdır. Yunanlar güclü və ədalətli Fatehi

Türk və İslam dünyasının hörmətini qazanmış, həmçinin şərç ortodoks xristianlarını Qərb katolik təhlükəsindən xilas etməklə Ortodoksların nüfuzunu qazanmışdır. Fateh ortodoks Rum və Balkan xristianlarını da öz himayəsi altına almış, Bizans tarixində ilk dəfə olaraq, İmperatorların siyasi vəsait kimi istifadə etdiyi Patrikxanəni müstəqilliyə qovuşdurmuşdu. Çünki Bizanslılara görə, Qərbi Avropalılar barbar, zalım və Xristianlıqdan çıxmış insanları idi. Avropa Katolikləri də Bizanslıları "Rafizi" (Kafir), hiyləgər və Xristianlığa xəyanət et-

"Ankara savaşı"nın yaraları sarılmış, artıq Osmanlı dövləti tam mənası ilə yeni yüksəliş dövrünə qədəm qoymuşdur. Fateh öz mərkəziyyətçi hakimiyyətini möhkəmləndirmək üçün bir sıra radikal addımlar atmışdı. Belə ki, o, "Yeniçəri" (Yeni ordu) orudusunu iki dəfə artırmış, uc Bəyliklərinin kontrolunu öz əlinə almış, bir çox dövlət tərəfindən təsdiqlənmemiş vəqf torpaqlarını dövlət mülkü elan etmiş, yeni pul buraxdırmış, yeni vergi sistemi tətbiq etmiş, yeni gömrük qaydaları müəyyənləşdirmiş, dünyanın bir çox ölkələrlə ticarət əlaqələri yarat-

şəriət və psixologiya elmlərinin oxudulmasını, cəminin nəzdindəki Darüş-Şəfada təbiblər, cərrahlar, göz həkimləri, əcazçılar, və s. yetişdirilməsini şərt qoymuşdu. O dövrdə xəstəxanalarda hətta sinir və ruhi xəstəlikləri musiqi ilə tədavi etməyi şərt kimi irəli sürmüşdü.

Sultan Mehmet Fatehin sarayında bulunan dövrün İtalyan tarixçisi Lanqustonun yazdığına görə: "Fateh herb sənəti başda olmaqla dövrün elm, fəlsəfə, tarix, ədəbiyyat, və riyaziyyatını da gözəl bilirdi. Fateh uzun boylu, gözəl üzvlü və alicənab idi. Türkçə, rumca və

miş sayırdılar. Bu iki məzhəb (Katolik və ortodoks) arasındakı düşməncilik nəhayət Xristianlığı ikiye bölmüş, dördüncü Səlib yürüşündə katoliklər İstanbulu 1204-cü ildə yağmalamış və yandırmışdılar. İstanbulda katoliklərin törətdiyi bu vəhşiliyi izləri bu gün də qalmaqdadır.

Fateh tarixi Türk, İslam və Bizans hakimiyyət ənənələrini çulğalaşdıraraq, klassik Türk hökmdarı tipi yaratmış, balkanlardakı bütün hökumət və xanədanları ortadan qaldıraraq, yarmadanı bütünlüklə öz hakimiyyəti altında birləşdirmiş, Boğazlarda (Bosfor və Dardanel boğazları) hakimiyyəti əlinə alaraq Qara dənizi bir Türk dənizi halına gətirmiş, iki qitədə (Asiya və Avropa) bulunan Balkanları və Anadolunu birləşdirərək 400 illik bir İmperatorluğun əsasını qoymuşdur.

Sultan Mehmet Fateh öz milli və İslami mefkurəsi, yüksək zəkəsi və enerjisi, millət, din, vətən və dövlət uğrunda sonsuz fədakarlıqları, ədalətli, tolerantlığı, uğurlu siyasəti, böyük din və dövlət adamlarını ətrafında toplaması sayəsində ələ sağlam bir dövlət sistemi yaratmışdı ki, sonradan həm normal, həm də zəif sultanlar zamanında belə bu dövlət asrlarca öz varlığını qoruyub saxlaya bilməmişdi. Əslində Anadoluda bütün Oğuz-Türkmən boylarını vahid bir millət şəklinə salan və Osmanlı dövlətini İmperatorluğa çevirən ilk Sultan da məhz dahi Mehmet Fatehdir.

Yəhudilərin Türk Sultan sarayı ilə ilişkileri də Fateh dövründən başlayır. Təbətətdə məharəti və geniş bilgisi ilə

miş, yeni "Qanunname" tərtib etmişdi. Fateh öz "Qanunname"sində bir çox məsələlərlə yanaşı: "Övladlarımdan hər kimsəyə səltənət müyəssər olarsa, onun öz qardaşlarını Nizami-ələm üçün qətl etməsi münasibdir. Əksər üləmə və qazilər bunu bəyənmişdir." maddəsini də əlavə etməklə dövlətin qüdsiyyətini düşünmüş və dövlətçiliyə aid bir zərurəti qanunlaşdırmışdır.

Türk, İslam, Yunan, İtalyan, Yəhudi və s. böyük elm, din, mədəniyyət və sənət adamlarını ətrafına toplayan Fateh Türk-İslam mədəniyyətinə yeni bir çalar gətirmiş, İstanbul dövrün ən böyük elm mərkəzlərindən birinə çevirmiş, Şərç-Qərb mədəniyyətini çulğalaşdırmağa nail olmuşdur. Fateh Trabzonlu alim Georgi Amirukusu xidmətinə götürərək, Batlamyus coğrafiyasına görə, dünya xəritəsini çəkmiş, Baltamyusun əsərini 1465-ci ildə ərəbcəyə tərcümə etmiş, dinlə fəlsəfə arasında Qəzzali ilə İbn Rüşd tərəfindən başlanılan münaqişəyə son qoymaq məqsədi ilə hikmətlə bağlı əsər yazan Türk Xocazadənin başçılığı ilə bir heyət təşkil etmiş və üçüncü bir "Təhafüt" əsəri yazdırmışdı.

Fateh dövrün İtalyan rəssamı Bellini sarayına dəvət edərək, gözəl tablolar çəkirmiş, çeşmələri, su anbarlarını bərpa etdirmiş, mədrəsələr, məscidlər, xəstəxanalar, imarətlər, saraylar inşa etdirmiş, Ayasofyanı yenidən bərpa edərək məscidə çevirmiş, Anadolu və digər yerlərdən gətirdiyi insanlarla şəhərin əhalisini çoxaltmış, sönən şəhərin - İstanbulun üzünü yenidən güclür-

slavyanca danışdırdı. Hər şeyi öyrənmək istəyən zəkali bir araşdırıcı, nəfisi-nə hakim, soyuğa, istiyə, adığa, susuzluğa dözümlü idi". (Bax: P. Vittek, Fəthi-Mübin, İstanbul Enstitüsü dergisi, II, 1956, səh 209)

İstanbulu fəth edib İmperatorluğun paytaxtına çevirdikdən, Kırım Xanlığını öz vəsallına çevirdikdən, Balkanları və Mora adasını fəth etdikdən sonra Şərçdə bütün İslam dünyasına və Xilafətə sahib olmaq, Qərbdə Papalığı və Romanı da alıb, dünya birliyi və nizamı qurmaq istəyən Sultan Mehmet Fateh İtaliya səfərinə çıxarkən 6 may 1481-ci ildə zəhərlənərək ölmüşdür. Ruhu şad olsun!

İstanbulun fəthindən sonra Cahən hakimiyyəti sevənlisi, Qara dəniz, Mərmərə və Aralıq kimi üç dəniz iç dəniz halına gətirən Sultan Mehmet Fatehin ölüm xəbəri bütün Türk-İslam və ortodoks xristian dünyasını kədərlə, Qərbi Avropa katolik dünyasını isə sevinçə qarş etmiş, hətta Roma Papasının göstərişi ilə Katolik kilsələrində şükran duaları oxunmuşdur.

Siyasi tarixçilər göstərirlər ki, əgər Fateh on il artıq yaşamış olsaydı, dünya tarixi tamamilə başqa şəkildə düşmüş olardı. (Mustafa Uslu, Fatihin ölümü üzərinə, Bax: Türk dünyası tarix dergisi, 1988, XVII nömrə, səh 15)

Dahi Türk Xaqanı Sultan Mehmet Fatehin Cahən hakimiyyəti ideyalarını xələfləri Sultan Salim Yavuz Şərçdə, Sultan Süleyman Qanuni isə Qərbdə həyata keçirməyə müvəffəq olmuşlar. Ruhları şad olsun!